

2016

Az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívuma¹

Dóka Krisztina, Felföldi László, Fügedi János, Karácsony Zoltán, Máté Zsuzsanna, Varga Sándor

1. közreadás

DOI: [10.23714/nzntk.ntt.publ.l01772](https://doi.org/10.23714/nzntk.ntt.publ.l01772)

Javasolt hivatkozás

Dóka Krisztina, Felföldi László, Fügedi János, Karácsony Zoltán, Máté Zsuzsanna, Varga Sándor. 2016. „Az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívuma.” Szerkesztette Fügedi János, 1. közreadás, [dx.doi.org/10.23714/nzntk.ntt.publ.l01772](https://doi.org/10.23714/nzntk.ntt.publ.l01772). *Néptánc Tudástár*, szerkesztette Fügedi János, MTA BTK Zenetudományi Intézet, [dx.doi.org/10.23714/nzntk.ntt.ind.hu](https://doi.org/10.23714/nzntk.ntt.ind.hu).

Bevezetés

(Felföldi László)

Az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívuma őrzi Európa egyik legnagyobb néptáncgyűjteményét, amely magában foglalja a II. világháború előtti szórva-nyos gyűjtések és a háború után intézményesen megindult táncutató munka anyagát. A fő gyűjteményi egységek (Filmtár, Kézirattár, Fotótár, Táncírástár, Motívumtár) legnagyobb részét a Kárpát-medence magyarságának táncaira, tánczenéjére és táncéletere vonatkozó gyűjtött és feldolgozott anyag teszi ki. E törzsanyag a magyar néptáncok tudományos feldolgozásának, közreadásának, történeti és összehasonlító értelmezésének alapja. A gyűjtemény a magyarság táncain kívül kiterjed a magyarországi kisebbségek és a szomszédos népek táncaira is, jelentősek a cigány, a román és a szlovák, s számottevők a délszláv, kárpáti lengyel (gorál) és a német (sváb) táncokra vonatkozó táncadatok. Az archívumban mindemellett kisebb mértékben található gyűjtött anyag szinte minden európai, sőt, egyes ázsiai és afrikai nép táncairól is.

A gyűjtemény megalapozása az egykori Néptudományi Intézetben kezdődött az 1940-es évek második felében, majd a gyűjtést a Népművészeti (1956 után Népművelési) Intézetben folytatták. Az egyre gyarapodó gyűjtemény 1950-es évek első felére vált a néptáncutató tudományos forrásává. Kodály Zoltán kezdeményezésére a gyűjtemény 1965-ben az MTA Népzeneutató Csoportjához került, majd a zenekutató intézményeinek egyesítésével 1974-ben az MTA Zenetudományi Intézetébe, ahol a gyűjtemény fejlesztését és gondozását Martin György vezetésével a Néptánc Osztály keretében folytatták. A korai és megismételhetetlen, különleges értéket képviselő gyűjtéseknek köszönhetően a gyűjtemény a nemzeti archívum rangjára emelkedett. A 2012-ben végrehajtott újabb szervezeti váltás nyomán az MTA Zenetudományi Intézete beolvadt az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontba, azonban a kutatás alapjául szolgáló gyűjteményi egységek a korábban kialakított tematikus rendet mind nyilvántartásukban, mind a feldolgozás módjában megtartották. Hasonlóan rendezett néptáncarchívumok léteznek még az európai tudományos és művészeti akadémiák tulajdonában, de a gyűjtemény nagyságát, feldolgozottságát, infrastrukturális ellátottságát, s a folyó kutatások volumenét tekintve az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívuma kiemelkedik közülük.

Filmtár

(Karácsony Zoltán)

A Néptánc Archívum legjelentősebb és legértékesebb gyűjteményi egysége a Filmtár.² Egyedülállóságát és rendkívüliségét a viszonylag kis területen, nagy intenzitással végzett terepmunka során készített táncfilmeknek köszönheti. A Filmtár kutatástörténeti jelentőségét az adja, hogy sikerült a 19-20. század fordulóján, illetve a két világháború

---

1 A tanulmány bővebb, de a Táncszógyűjteményre vonatkozó részt nem tartalmazó változata a *Zenetudományi Dolgozatok* 2012-es számában jelent meg (Dóka Krisztina et. al. 2014). A korábban megjelent szöveget jelen közlésre Fügedi János szerkesztette. A tanulmány kék színnel kiemelt hivatkozásai hiperszövegek, amelyek a *Néptánc Tudástár BIBLIOGRÁFIA* adatbázisának elemeire mutatnak.

2 Martin 1982: 17–18.

között született nemzedékek néptáncait rögzíteni, mely generációk még hagyományos keretek közt sajátították el tánc kultúrájukat. A filmgyűjtemény teljes keresztmetszetet nyújt a 20. századi magyar népi kultúra jellegzetes táncműfajairól, típusairól és azok regionális tagolódásáról.³

Az 1951-ben megalakuló Népművészeti Intézetben a táncgyűjtések elsődleges célja az volt, hogy az amatőr néptáncmozgalmat szakmai anyaggal lássák el. A mozgalmi feladatokon túl az intézet Néprajzi Osztályán dolgozó főállású és külsős tánc- és zenefolkloristák a filmre vett néptáncok tudományos igényű archiválására és feldolgozására is törekedtek. Filmtárunk leltárkönyvvel is rendelkező, közgyűjtemény jellegű archívummá⁴ körülbelül az 1950-es végén, legkésőbb 1960-ban vált.⁵

A Népművészeti Intézetben meginduló néptánckutató munka kezdeti korszakában az operatőrök rugós kameráikkal csak rövidebb táncrészletek tudtak felvenni. 1955-től a Néprajzi Osztályon belül Pesovár Ernő vezetésével megalakuló Néptánckutató Munkaközösség⁶ szakemberei az újabb elektromos kamerák segítségével – különösen két kamera úgynevezett „ölelkező” együttműködésekor – már a hosszabb, teljes táncfolyamatokat is rögzíthették. A tánc és a magnószalagra vett kísérőzene szinkronjának utólagos felismerhetőségét a „beütés” technikájával oldották meg. A „beütés” alkalmazásakor a gyűjtők a dallamstrófák kezdetén, esetleg a strófák periódusainak, vagy egy periódus ismétlésének kezdetekor karjukat a kamera előtt ellendítették. A film előhívása után a szinkront az egy-két filmkockányi takarás alapján állapították meg.⁷ Ebben az időszakban más témájú (dramatikus szokást, népi játékot, sportjátékot tartalmazó) filmekkel is gyarapodott a gyűjtemény, de a táncról eltérő néprajzi témájú filmek terjedelme nem haladja meg a gyűjtemény 5%-át. 1958 és 1964 között a Népművészeti Intézet jogutódjában, a Népművelési Intézetben a tudományos igényű táncgyűjtés anyagi és személyi feltételei a korábbinál kedvezőtlenebbekké váltak, de a kutatók önzetlenségének – sokszor az anyagi nélkülözéseket is vállaló kitartásának – köszönhetően a néptáncok filmezése, kutatása és a gyűjtemény gondozása nem szűnt meg.

Kodály Zoltán és Ortutay Gyula közreműködésének köszönhetően a Filmtárat is magába foglaló nemzeti táncgyűjtemény 1965-ben került át a Népművelési Intézetből a MTA Népzene-kutató Csoportjához, ahol Martin György vezetésével a kutatást már kizárólag tudományos céllal folytatták. Az UNESCO támogatásával a táncfolkloristák 1965-ben megkapták az első, hangosfilm készítésére is alkalmas kamerájukat. A némafilmes kamerákat az előkészítő gyűjtések során továbbra is használták, s csak jól megszervezett gyűjtési alkalmakkor, a reprezentatívnak tekintett táncokat rögzítették hangosítható filmfelvételeken. Anyagi források híján számos filmnek még ma sincs szinkronizált, hangos kópiája.

3 Martin 1977: 173.

4 Maác 1954: 321.

5 Pálfi 1997: 207.

6 A munkaközösség 1954-ben jött létre Pesovár Ernő vezetésével (Pesovár 1955: 312–313). Martin György (1965: 251) felsorolja a munkaközösségben dolgozó operatőrök neveit: Bene Zsuzsa, Erdős Lajos, Kápolnai Imre, Kiss Márta, Kisgyörgy Pál, Keszi Kovács László, Raffay Anna, Szóts István, Vásárhelyi István. Rajtuk kívül az operatőri munkát igen gyakran maguk a tánckutatók látták el.

7 A megoldást először Martin György és Pesovár Ernő (1960: 213) említi *A magyar néptánc szerkezeti elemzése* című tanulmányban, illetve részletesebben Martin György *A magyar folklór* című kötet *Tánc* fejezetében (1979: 525).

A Népzene kutató Csoport 1974-ben egyesült az MTA Zenetudományi Intézetével. A Zenetudományi Intézet 1984-es székházváltása után a filmeket klimatizált raktárban helyezték el, hogy élettartamukat növeljék. A táncfilmállomány döntő többsége 16 mm-es fekete-fehér, negatív-pozitív kópiapárból áll. A negatív filmre rögzített felvételtől pozitív kópia készült a megtekinthetőség és a lejegyző munka számára. Anyagi nehézségek, illetve nyersanyagbeszerzési gondok miatt olykor készültek normál és Super 8-as, valamint 16 mm-es, úgynevezett fordítós nyersanyagra exponált felvételek is,⁸ de a megnyugtató, hosszú távú eltarthatóság érdekében a kutatók igyekeztek e felvételekről is 16 mm-es negatív-pozitív másolatokat készíttetni. Ugyancsak az anyagi korlátok miatt sajnos ez a fajta utólagos állagvédelem nem lehetett teljes körű.

A Filmtár jelenleg 1464 gyűjtési egységet tartalmaz. A mintegy 400 000 méter negatív, pozitív és fordítós filmre vett kb. 700 óra terjedelmű anyag több mint másfélszer helyeségből több tízezer táncfolyamatot őriz. A Filmtárhoz állomány-nyilvántartó leltárkönyv és a filmek tartalmát leíró jegyzőkönyv kapcsolódik, az adatbázisok előtti korban egy-egy film keresését földrajzi (helység- és megyenév szerinti) katalógus segítette. A leltárkönyv a legfontosabb szakmai és technikai információkat, az állományrevíziók bejegyzéseit és a forintban becsült nyilvántartási értéket tartalmazza. A jegyzőkönyvekben találjuk a filmre vett táncfolyamatok legfontosabb néprajzi adatait.

Az analóg, majd digitális videotechnika elterjedése miatt a filmes nyersanyag gyártása szinte megszűnt, ára megsokszorozódott. Ennek következtében Filmtár hagyományos celluloid filmes állományát az elmúlt években csak a különböző hagyatékokból (Martin György, Pesovár Ernő, Lugossy Emma) és adományokból bekerült filmek gazdagították.

A Filmtár celluloid alapú filmjei az idő múlásával degradációnak indultak. Az állomány mentése érdekében a kutatók 2015-ben megkezdték a filmek kockánkénti digitális szkennelését, és lehetőség szerinti restaurálását.

A Filmtár napjainkban is gyarapodik. Az alkalmanként adományozott vagy hagyatékokból előkerülő filmeknél túli gyarapodás a filmes technikát követő kor gyűjtéseinek köszönhető. A mintegy tíz évet átfogó, a filmezéssel rendszerint párhuzamosan végzett videokészítés után a kutatók ma már digitálisan rögzítik a táncokat. Az így felvett anyag nyilvántartása is követi a korábban kialakított rendszert. Annak ellenére, hogy a digitális videotechnológiának számos előnye van (könnyű kamera-kezelés, alacsony megvilágítási igény, kép-hang szinkron, azonnali megtekinthetőség, alacsony áron elérhető magas képminőség, veszteségmentes másolás, internetes megosztás stb.), a digitális videó – mint általában a digitális adatok – valóban hosszú távú megőrzése nincs megnyugtatóan megoldva.

---

8 A kisméretű, könnyen hozzáférhető 8 mm-es (Normal 8) filmek hátránya, hogy csak néma felvételekre alkalmas. A Super 8-as filmekkel már hangos felvételeket is lehetett készíteni, de mindkét kategóriában csak a fordítós (reverse film) technológia létezett. Az exponált fordítós filmekből az előhívás során rögtön pozitív kópiát állítottak elő, így a fordítós filmeknek nincs negatív alapkópiája. Ha nem készítenek róluk külön másolatokat, az egy példányos felvételeket sérülésük esetén nem lehet pótolni. Lásd Pálfy 1992: 270.

Táncfotótár

(Dóka Krisztina)

A Táncfotótár a Néptánc Archívum egyéb gyűjteményeivel összefüggő, azokkal keletkezéstörténetében és a dokumentumok tartalma szempontjából is szoros kapcsolatot mutató egység. Ez Magyarország egyik legjelentősebb néptánc tematikájú fénykép-gyűjteménye, amely a II. világháború után fellendülő, intézményesülő néptánc kutató munka eredményeként jött létre. A Filmtár anyagához hasonlóan a Táncfotótár törzsanyaga is 1951-től a Népművészeti Intézetben folyó terepmunka során alakult ki, majd az állomány folyamatosan gyarapodott. A gyűjtemény 2012 végén megközelítőleg 39 500 fotónegatívot foglalt magában, amelynek túlnyomó többsége fekete-fehér; ennél jóval kisebb, körülbelül 2500 tételt tartalmaz a színes fotók állománya.

A Táncfotótár képeinek meghatározó része a néprajzi terepmunkák alkalmával, a táncfilmzésekkel párhuzamosan készült, s az egyes táncok jellegzetes mozdulatait, a zenészeket, a táncos adatközlőket, a néptáncgyűjtőket, a gyűjtés hangulatát, faluképet, a tájat örökítette meg. A gyűjteményben található népi játékokat, szokásokat, népviseleteket rögzítő képek, s van példa egy-egy hazai vagy külföldi néptáncfesztivál fényképes dokumentációjára is.

A gyűjtemény anyagában mind jelentőségét, mind mennyiségét tekintve kiemelkedik az 1950-es években, a Szabolcs-Szatmár megyei monografikus néptánc kutató munka során készült fotóanyag (megközelítőleg 2700 kép). Különösen gazdag fényképanyaggal gyarapodott az állomány az 1969-től induló rendszeres erdélyi táncgyűjtések eredményeként Kalotaszeg és a Mezőség táncagyományairól. Ezek között már megjelennek a táncházmozgalom kezdetével megélénkülő amatőr tánc- és zenegyűjtések fotóanyagai is.

Az eredeti fotográfiákon kívül a Táncfotótár része a történeti táncábrázolásokról készült reprodukciógyűjtemény, amely a történeti összehasonlító kutatást segíti. A fentiekén kívül egy kisebb (1600 körüli tételből álló) diapozitív állomány is része a gyűjteménynek.

A Táncfotótár nyilvántartását a fotónegatív-leltárkönyv szolgálja, mely feltünteti a kép leltári számát, a felvétel tárgyát (ez általában a fényképre rögzített táncok pontos megjelölését jelenti), a legfőbb néprajzi-gyűjtési adatokat, így a gyűjtés és a származás helyét (helység és megye megjelölésével), a felvétel idejét, a fényképkészítőt, a negatív méretét, valamint azt, hogy a kép színes vagy fekete-fehér.

A negatívok tartalmának megtekintését korábban pozitív nézőképekkel ellátott mutatókartonok segítették. A kartonok tartalmazták a fotók leltárkönyvben is szereplő adatait, illetve a kartonokon alkalmanként rögzítették a táncok részletes megnevezését, helyi nevét, a motívum, vagy egy-egy mozzanatának elnevezését, és az adatközlők adatait is. Utalás történhetett a filmtári, esetleg táncírástári kapcsolódásokra, illetve ha a fotót megjelentették, a kartonon esetenként feltüntették a közlés bibliográfiai adatait is. Ma a nézőképes kartonokat a *Néptánc Tudástár FOTÓK* adatbázisa helyettesíti, amelyben mind a fotók adatai, mind maguk a kartonok megtekinthetők.

Kézirattár⁹

(Varga Sándor)

A Kézirattár a táncokra és táncéltre vonatkozó, általában szöveges anyagot tartalmaz. A gyűjtemény adatai nemcsak az etnokoreológia, hanem egyéb folklorisztikai, tárgyi, válás- és társadalomnéprajzi, valamint szociológiai és történeti kutatások számára is használhatók.¹⁰

Az adatok tematikailag több csoportra oszthatók. Nagyobb részük a néptáncok, kisebb mennyiségük a népies műtáncok, polgári táncok, történeti páros táncok és modern társastáncok formái, szerkezeti megjelenésére vonatkozó leírásból áll, amelyek alátámasztják, illetve kiegészítik a filmes – tehát vizuálisan értelmezhető – gyűjtéseket. Ez kiemelten igaz azokra a dokumentumokra, amelyek mellékletükben táncjelírást is tartalmaznak.¹¹ A gyűjtemény több olyan táncról tart nyilván a történeti kutatásokhoz elengedhetetlenül fontos adatot, amelyet a kutatók filmen már nem tudtak rögzíteni, de az emlékezetben még elérhetőek voltak. Szintén ebbe a csoportba tartoznak a tánckészletre és az egyes táncokra vonatkozó közvetlen információk, mint például a táncnevek, egyes motívumok elnevezései, vagy a táncokhoz és a tánczenéhez kapcsolódó egyéb nyelvi adatok is. Ide sorolhatók az előadás stílusára vonatkozó leírások, megjegyzések is, amelyek fontos ismereteket hordoznak az adott kultúrában szocializálódott személy által megszerzett tudásról, illetve az adott közösség esztétikai elvárásairól.

Külön tematikus csoportba sorolhatók a táncéltre vonatkozó interjúszövegek, leírások, helyszíni megfigyelések. A különböző táncalkalmakat, tánchelyeket, táncos szokásokat, a viseletet és szocializációt, a munkavégzést, valamint a különböző naptári vagy az emberélet fordulóihoz kapcsolódó jeles napok táncos jelenségeit ismertető adatok nélkülözhetetlenek a táncok társadalmi és tudati hátterének, szociális környezetének, funkcionális körülményeinek megvilágításához. A polgári és paraszti világ kulturális kapcsolataihoz szolgáltatnak fontos kutatási segédanyagot a városi revivalmozgalmakra (Gyöngyösbokréta, táncházmozgalom) és a tánciskolákra vonatkozó leírások. Az összehasonlítható kutatások számára különösen jelentősek a Kárpát-medencei interetnikus kapcsolatokat bemutató cigány, német, román, délszláv és szlovák tánc kultúrát tárgyaló beszámolók, de számottevőek a távolabbi európai nemzetiségek (például kárpáti lengyel) táncos adatai is.

A néprajzi és antropológiai jellegű kutatás szempontjából a Kézirattár kiemelten fontos tételei az egyes adatközlők tollából származó leírások, táncos önéletírások, amelyek olvasása, értelmezése során megismerhetjük az egyes táncosok kulturális önképét.

A Kézirattár tartja nyilván a kutatók gyűjtőútjairól szóló jelentéseket, valamint az amatőr gyűjtők kiadásra vagy pályázatra szánt műveinek eredeti kéziratait is. A gyűjteményben elszórva található olyan szokásleírások is, melyek csak közvetett kapcsolatban állnak a tánc kultúrával (például lucázás, karácsonyi köszöntés stb.).

A felsőfokú néptáncpedagógus-képzés 1980-as évek végére eső megindulásával a Kézirattár gyűjteményi köre kibővült azokkal a szakdolgozatokkal, amelyek a fent említett területek valamelyikét érintik. Ugyancsak ebbe a kategóriába tartoznak a más, felsőfokú képzettséget nyújtó intézményekben készített szakdolgozatok, vala-

9 A Kézirattár történeti adatait, valamint használhatóságára vonatkozó észrevételeket lásd: [Morvay 1949](#): 392–393; [Martin 1965](#): 252–253, 255; [Martin 1977](#): 173–174; [Martin – Pesovár 1958](#): 425; [Pesovár 1970](#): 94.

10 Vö. [Martin 1965](#): 255; [Martin 1990](#): 187.

11 [Martin 1965](#): 255.

mint az amatőr gyűjtők számára indított pályázatokra benyújtott kéziratok, kutatási anyagok is.

A kéziratgyűjtemény közel 1800 tétele több százezer oldal terjedelmű írott anyagot tartalmaz. A Kézirattár leltárkönyve föltünteti az egyes dokumentumok leltári számát, a gyűjtés helyét, idejét, a gyűjtő nevét, a kézirat terjedelmét, példányszámát, származását és a gyűjtemény más egységeivel való kapcsolódását.

Táncírástár

(Fügedi János)

A Martin György vezette magyar néptánckutatás korai koncepciója volt, hogy Bartók és Kodály népzenei kezdeményezésének mintájára közreadják a magyar néptáncok korpuszát. Feltehetőleg a mozgófilmre vett gyűjtött anyag gyorsan bővülő mennyiségére, a tánclejegyző munka időigényére és a kiadási költségekre tekintettel e koncepciót módosították, és különböző monografikus formákat választva csupán válogatott notációs anyaggal tervezték írásban közreadni a hagyomány általuk erre méltónak ítélt táncait. E törekvésük érdekében formai vagy zenei elemző tanulmányaikat mindig táncnotációs anyaggal együtt publikálták, egyes összefoglaló munkáiknak és a regionális, típus- vagy személyiségmonográfiáknak pedig lényegi és terjedelmes részeként jelentek meg a lejegyzett táncanyagok.

Annak ellenére, hogy az 1950-es években szinte valamennyi jelentős magyar néptánckutató nem csupán ismerte a táncírást, de lejegyzői szinten alkalmazni is tudta, a speciális felkészültséget igénylő tudás és a notáció mennyisége miatt az önállóan intézményesülő néptánckutatás kezdetei óta a feladatra külön tánclejegyzőt alkalmaztak. A feladatot ellátó Lányi Ágoston még a Népművészeti Intézetben kezdte meg, majd az MTA Népzene-kutató Csoportjában, később az MTA Zenetudományi Intézetében folytatta notációs munkáját. 1986-ban bekövetkezett halála után tevékenységét 1987-ben Fügedi János vette át.

A Táncírástár megközelítőleg 1500 szövegesen és Lábán-kinetográfiával rögzített tételt tartalmaz. A legtöbbet a magyar kutatói gyakorlatnak megfelelően mozgóképről (filmről vagy videóról) jegyezték le, mintegy harmincat csak megfigyelés alapján, körülbelül húsz tétel korábban publikált forrás másolataként került a tárba, és mintegy negyven tétel esetében a származási hely a nyilvántartásból nem állapítható meg. A lejegyzések körülbelül kétharmadát teszik ki az úgynevezett „szinkron táncfolyamatok”, amelyekben a lejegyzés tükrözi a tánc zenéhez való viszonyát. A korai, elsősorban az 1955 előtt készített, a kézi szinkronjelzést (a fent említett „beütést”¹²) is nélkülöző némafilmekről készített lejegyzések esetében a zenei illeszkedést nem tudták megállapítani a kutatók. A körülbelül kétszázötven ilyen jellegű lejegyzést a gyűjteményben „táncfolyamatként” jelölték. További körülbelül száz lejegyzés rövidebb, 4-10 ütem terjedelmű táncrészlet, azaz még részlegesen sem tekinthető táncfolyamatnak, a tár mintegy százötven tétele pedig csak motívumlejegyzésekből áll.

A lejegyzéseket elsősorban publikációs célra készítették, így a magyar néptánckutatás irodalmának megfelelően szinte valamennyi tánc típust és -dialektust képviselik. Az állományban azonban aránylag magas, több mint hatszázra tehető a még nem közölt táncfolyamatok száma.

12 Lásd a 7. lábjegyzetet.

A legkorábbi lejegyzések 1949-es keltezésűek, ezeket Szentpál Olga készítette a bukovinai székely telepések táncairól. A legtöbb lejegyzés a tárat 1952-től 35 éven át gazdagító Lányi Ágostontól származik, a tételek több mint felét ő írta le. Miként munkakörében, a lejegyzések mennyiségében is Fügedi János követi őt, de jelentősebb mennyiségű, körülbelül száz táncnotáció származik Martin Györgytől, és több mint hatvan Manning György koreográfustól. Személyenként körülbelül harmincra tehető a Szentpál Olgától, Szentpál Máriától, Lugossy Emmától és Pálfy Gyulától származó tánclejegyzések tétel-száma. Az utóbbi évek jelentős mennyiségű gyarapodásaként tartjuk nyilván Karácsony Zoltán több mint hetven, kalotaszegi legényesekről készített lejegyzését. Érdekességgént említhetjük meg, hogy a Táncírástárban a népzene kutatóként és zeneszerzőként ismert Vujicsics Tihamér dél-magyarországi sokac táncokról készített kinetografikus lejegyzései is megtalálhatók.

A Táncírástár elsődleges dokumentuma a kézirat. A táncírók igen sokáig általában négyzethálós papírra, ceruzával készítették a lejegyzéseket. A kéziratok mellett esetenként megtalálható a kiadásra megszerkesztett táncírások fénymásolata is. Mintegy tíz éve a kiadási gyakorlat megváltozott, a táncírások publikációra szánt formátuma a Fügedi János által fejlesztett, az AutoCAD grafikai szoftverhez illeszkedő *LabanGraph* nevű alkalmazás segítségével számítógépen készül,¹³ így a Táncírástár ma már kiegészül a lejegyzések digitális változataival is.

A leltározott tételek számából nem következtethetünk a gyűjtemény zenei (időbeli) terjedelmére. A nyilvántartásban feltüntetett ütemszámokkal kalkulálva a Táncírásban körülbelül 55 000 4/4-es, 27 000 2/4-es, 32 000 4/8-os¹⁴ és a magyar tánc kísérő zene metrikai gyakoriságának megfelelően csak elenyésző számú, körülbelül 500 ütemnyi 3/4-es lejegyzés található. Az anyag terjedelmének becslésekor figyelembe kell venni azt is, hogy esetenként egy-egy kötet publikálásra szerkesztett táncírásanyaga úgy került nyilvántartásba, hogy korábban már leltározott notációs kéziratot is magába foglalt, így a leltári egységek között tartalmi átfedések lehetnek. A csökkentő tényezőt is figyelembe véve a lejegyzések mintegy harminchét órányi táncot képviselnek, amely a Film-tár hétszáz órányi anyagához viszonyítva kis mennyiségnek tekinthető. A lejegyzésre a kutatók választották ki a táncanyagot, így a Táncírástár a kutatói publikációs szemlélet értékpreferenciáit tükrözi.

Motívumtár

(Fügedi János)

Számos magyar néptánc kutató szemlélete szerint a néptáncok legkisebb szerves egysége a viszonylag rövid, általában egy-két zenei ütem terjedelmű motívum, amelyek sorából a táncosok a mozdulatanyag és egymásutániság variálásával építik fel a táncot. Magától értődőnek látszott, hogy a táncokból motívumgyűjteményt alakítsanak ki, te-

¹³ Fügedi 2012.

¹⁴ A magyar tánclejegyzői gyakorlatban eltérő léptékű a közép-erdélyi legényesek lejegyzése a más típusú táncokétól, mert a legényesek mozdulatvilága lényegesen bonyolultabb, díszítettebb, a testrészhasználat jelentősen gazdagabb, mint például az ugrós, csárdás, vagy verbunk típusába tartozó táncoknál. A legényesek esetében ezért a lejegyzők az ütem egységként nem a negyedes zenei metrikai szerkezetet veszik alapul, hanem a nyolcadokat, azaz úgy írják le a táncokat, mintha a tánc kísérlet metrikai szerkezete 4/8-os lenne.

hát a már lejegyzett és a Táncírástárban regisztrált táncfolyamatot valamely kutatói értelmezés szerint „motivizálják”, azaz részekre, szerves alapegységekre bontsák, és a motívumokat külön tárban vegyék nyilvántartásba. A Motívumtár anyagát szemlélve úgy tűnik, eleinte valamennyi lejegyzett táncot rögtön motívumokra is bontották, és a motívumokat kartonokra írva helyezték el a Motívumtárban. Később már csak a közlési célra elemzett táncokból kialakított motívumgyűjteményeket vették nyilvántartásba.

A Motívumtár jelenleg valamivel több mint 13 000 tételt tartalmaz. Egy-egy tétel egy-egy, kartonra másolt motívumot takar. A kezdetben kézzel végzett másolást körülbelül a 7000. tételtől felváltotta a kéziratos vagy nyomtatási célra már szerkesztett tánc fénymásolatának kivágata. A motívumkartonokon feltüntették a motívum származási helyét (helységét és a megyét), a tánc nevét, a lejegyzés forrását (a film és a táncfolyamat filmtári nyilvántartási számát, amelyről készült), esetenként a motívum ritmusát és támasztékszerkezetét.

A Motívumtár igen nagy részben Lányi Ágoston lejegyzéseit tartalmazza, Martin György nevéhez a fent említett *Mátyás István Mundruc*¹⁵ kötetből származó motívumok köthetők. Mintegy száz motívumlejegyzésnél szerepel Lugossy Emma neve, de Lugossy motívumainak forrását a tár nyilvántartását készítő nem jelölték meg.

A kartonokból álló Motívumtár fejlesztése Martin György és Lányi Ágoston halála után hosszú időre leállt, majd a gyűjteményt 2009-től Karácsony Zoltán mintegy kétezer kalotaszegi legényesmotívummal egészítette ki. Az új kutatógeneráció feladata, hogy a Motívumtár tartalmát a digitális technológia kínálta lehetőségeket kihasználva bővítse.

Táncszógyűjtemény

(Máté Zsuzsanna)

A táncszók a táncos és más hagyományos alkalmak nyelvi megnyilatkozásainak kevésbé kutatott részét képezik. A kiadott és a kéziratos gyűjtésekben szórványosan van jelen a táncszók lejegyzése, önálló monográfia a témakörben mindezidáig nem született. A leírások legtöbbször egy-egy tanulmány vagy könyv fejezetének részeként, a tartalmi csoportosításra helyezik a hangsúlyt, és csak kevés funkcionális megközelítésű vizsgálat készült. A műfaj meghatározásában is vannak tisztázatlan kérdések.

A Táncszógyűjtemény a Néptánc Archívumnak azért is sajátos egysége, mert nem szisztematikus terepmunka nyomán, hanem a korábban nyomtatásban megjelent szövegek egybegyűjtése révén állt össze. A mintegy másfélezer cédulát tartalmazó gyűjtemény Pálffy Gyula (1950–2012, az MTA Népzene kutató Csoport, majd az MTA Zenetudományi Intézet egykori munkatársa) hagyatékának része. Az anyagot Pálffy Gyula sokéves munkája során rendezte egységgé, a szövegek tartalmi csoportosításával.

Néhány kísérlet született eddig a táncszók osztályozására,¹⁶ amelyek közül Pálffy Gyuláé a legbővebb: 18 főcsoportot és számos alcsoportot határoz meg. A lakodalmi kurjantásokat a Magyar Néprajzi Lexikon leírásához hasonlóan Pálffy Gyula is speciális csoportként, a szűkebb értelemben vett táncszóktól elkülönítve szerepelteti.

15 Martin 2004.

16 Például Küllős – Martin 1982, Fülemile 1984, Pálffy 2004.

A gyűjtemény főcsoportjai a következők (Pálffy 2004): 1. tánc előtt; 2. táncra bízató; 3. test, öltözet; 4. ivás, tánc, mulatás; 5. tánczene, tánczenész; 6. marasztalás; 7. szerelem; 8. öreg–vén; 9. szabadszájúság; 10. átkok; 11. házasság; 12. kérkedő–dicsérő; 13. szociális tartalmú; 14. filozofikus tartalmú; 15. csúfolkodó, gúnyos, ironikus; 16. lírai dalszöveg; 17. egyelőre beoszt(at)atlan, vegyes; 18. tipikus lakodalmi kurjantás.

Pálffy a főcsoportokat további alcsoportokra osztotta, így például az 1. főcsoportot (Tánc előtt) a következőkre: 1.1 Tánc, bál... bejelentése (személytelen); 1.2 Engedélykérés (táncra, ott-tartózkodásra); 1.3 Figyelmeztetés ígéret betartására; 1.4 Fölkérés. Az alcsoportok alá gyakran további alcsoportokat is rendel, pl. az 1.4-es csoport esetében: 1.4.1 Egy- vagy összefüggő kétsoros; 1.4.2 Nem összefüggő kétsoros. Egy-egy alcsoportba sok esetben csak egy-két táncszót sorolt (például a 3. Test, öltözet csoporton belül a 3.1 Testtartás vagy a 3.2 Haj alcsoport csupán két-két táncszót tartalmaz, a 3.4 Lábbeli ellenben kilencet). A fő- és az alcsoportok mindazonáltal részletesen kidolgozott rendszert alkotnak a szemantikai osztályozásban.

Az összegyűjtött táncszók területi szempontból változatos előfordulásúak: találhatók például Szlavónia, Gömör, Mezőség, Háromszék, Székelyföld területéről fellejtett szövegek a gyűjteményben. Az időbeli intervallumot tekintve is a sokszínűség a jellemző: fellelhetők táncszók a korai – 19. század végi, 20. század eleji – forrásokból (Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozata, Magyar Nyelvőr, Ethnographia vonatkozó közlései stb.) és később kiadott kötetekből is (Magyar Népzene Tára, Együd Árpád, Horváth István, Kallós Zoltán, Pozsony Ferenc stb. könyvei).

Pálffy Gyula halála után, 2013-ban – mintegy 100 évvel az első kötet kiadása után – jelent meg a Kriza János és gyűjtőinek kiadatlan anyagából összeállított *Vadrózsák* második kötete,¹⁷ amely 791 táncszót közöl elegendően, tartalmi osztályozás nélkül. Az anyag Pálffy Gyula gyűjteményébe sajnos már nem kerülhetett bele. A szövegek feldolgozása (pl. jelentésbeli besorolás) a jövőbeni feladatok közé tartozik.

A formai és szemantikai jelenségek tárgyalása mellett a táncszók funkcionális vizsgálata lenne leginkább szükséges a kutatásokban (milyen kontextusban, használati körben jelennek meg a táncszók; mik a használat nyelvi jellegzetességei stb.), valamint a szövegek pragmatikai elemzése (a nyelvi elemek, szerkezetek hogyan utalnak a szituációra, amelyben a közlés elhangozhat; kinek mikor, miért stb. jelenik meg egy-egy táncszó). A dialektológiai tanulmányok számára is érdekesnek bizonyulhat a gyűjtemény, hiszen nagy számban vannak jelen a szövegekben nyelvjárási alaktani jelenségek, tájszavak és idegen nyelvi (főként román) elemek. A hangzó anyagok prozódiai vizsgálata pedig egyéb tanulságok mellett (ritmus, hangsúly, hanglejtés stb. kérdésköre) a műfaj árnyaltabb meghatározásához is közelebb vihet.

A gyűjtemény anyaga tehát az etnolingvisztika, az etnokoreológia és az etnomuzikológia számára is fontos adatokkal szolgálhat. Ebben a keretben a különböző diszciplínák egymást kiegészítve segíthetik elő a táncszók komplex elemzését, és a jelenségekkel, folyamatokkal kapcsolatos együttes látásmódot.

---

17 Kriza 2013.

Irodalom

- Dóka Krisztina, Felföldi László, Fügedi János, Karácsony Zoltán, Varga Sándor. 2014. „Az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archívuma.” *Zenetudományi Dolgozatok 1978–2012: 35 éves jubileumi kötet*, szerkesztette Kiss Gábor, MTA BTK Zenetudományi Intézet, pp. 195-210.
- Fügedi, János. 2012. „LabanGraph 4P – An(other) Computer Editor for Labanotation.” *Proceedings of the Twenty-Seventh Biennial ICKL Conference*, edited by Marion Bastien, János Fügedi, and Richard Allan Ploch, International Council of Kinetography Laban, pp. 327-331.
- Fülemile Ágnes. 1984. „Kísérlet a táncszók formai és tartalmi rendszerezésére.” *Folklor, életrend, tudománytörténet: Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára*, szerkesztette Balázs Géza és Hála József, MTA Néprajzi Kutató Csoport, pp. 59-69.
- Kriza János. 2013. *Vadrózsák: Erdélyi néphagyományok*. Szerkesztette Olosz Katalin, 2. kötet. Kriza János Néprajzi Társaság.
- Küllös Imola, Martin György. 1982. „Táncszó.” *Magyar Néprajzi Lexikon*, főszerkesztő Ortutay Gyula, 5. kötet, Akadémiai Kiadó, pp. 185-186.
- Maácz László. 1954. „Rendezésre vár a néptánc kutatás helyzete I.” *Táncművészet*, 10. szám, pp. 319-323.
- Martin György. 1964. *Motívumkutatás, motívumrendszerezés: A sárközi–Duna menti táncok motívumkincse*. Népművelési Intézet.
- Martin György. 1965. „Beszámoló a Népművészeti- és Népművelési Intézetben végzett tánckutató munka eredményeiről.” *Ethnographia*, 76. évf., 2. szám, 251-259.
- Martin György. 1977. „A magyar néptánc kutatás egy évtizede (1965-1975).” *Ethnographia*, 88. évf., 1. szám, pp. 165-183.
- Martin György. 1979. „Tánc.” *A magyar folklór*, szerkesztette Ortutay Gyula, Tankönyvkiadó, pp. 477-539.
- Martin, György. 1982. „A Survey of the Hungarian Folk Dance Research.” *Dance Studies*, edited by Roderyk Lange, vol. 6, Centre for Dance Studies, pp. 9-45.
- Martin György. 1990. „A magyar néptánc kutatása.” *Népzene, néptánc, népi játék*, szerkesztette Hoppál Mihály, pp. 187-194. *Magyar Néprajz*, főszerkesztő Dömötör Tekla, 6. kötet, Akadémiai Kiadó.
- Martin György. 1995. *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. [Szerkesztette Felföldi László], második, átdolgozott kiadás, Planétás Kiadó.
- Martin, György. 2004. *Mátyás István „Mundruc”: Egy kalotaszegi táncos egyéniség vizsgálata*. Szerkesztette Felföldi László és Karácsony Zoltán, MTA Zenetudományi Intézet/Planétás Kiadó. Jelenlévő múlt.
- Martin György, Pesovár Ernő. 1958. „A Szabolcs-Szatmár megyei monografikus tánckutató munka eredményei és módszertani tapasztalatai.” *Ethnographia*, 69. évf., 3. szám, pp. 424-436.
- Martin György, Pesovár Ernő. 1960. „A magyar néptánc szerkezeti elemzése: Módszertani vázlat.” *Tánc tudományi Tanulmányok 1959–1960*, szerkesztette Dienes Gedeon, Morvay Péter, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, pp. 211-248.
- Morvay Péter 1949. „A népi tánc-kutatás két esztendeje.” *Ethnographia*, 60. évf., 1-4.

- szám, pp. 387-393.
- Paksa Katalin. 2010. *Az ugrós táncok zenéje*. L'Harmattan Kiadó/MTA Zenetudományi Intézet.
- Pálfy Gyula. 1992. „A különböző filmtípusok és a video alkalmazásának előnyei és hátrányai az archivális célú mozgóképrögzítésnél.” *Zenetudományi Dolgozatok 1990–1991*, szerkesztette Felföldi László és Lázár Katalin, MTA Zenetudományi Intézet, pp. 269-272.
- Pálfy Gyula. 1997. „Az MTA Zenetudományi Intézete filmtárának rövid története és a hosszú távú megőrzés kérdései.” *Néprajzi Értesítő*, 79. évf., 207-211.
- Pálfy Gyula, szerkesztő. 2001. *Néptánc kislexikon*. Második, átdolgozott kiadás, Planétás Kiadó.
- Pálfy Gyula. 2004. „A táncszók tartalmi osztályozása.” *Az idő rostájában: Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*, szerkesztette Andrásfalvy Bertalan, Domokos Mária és Nagy Ilona, 1. kötet, L'Harmattan Kiadó, pp. 175-200.
- Pesovár Ernő. 1955. „A Néptánckutató Munkaközösség módszeréről.” *Táncművészet*, 7. szám, pp. 312-313.
- Pesovár Ernő. 1970. „A magyar tánc kutatás 25 éve.” *Tánc tudományi Tanulmányok 1969–1970*, szerkesztette Dienes Gedeon és Maác László, Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, pp. 79-89.